

Xatirələrdə yaşayan Zərifə xanım

Deyirlər, xoşbəxtlik nisbi anlayışdır və dünyada tam xoşbəxt olan insan yoxdur...

Amma Tanrı tərəfindən seçilmiş elə şəxslər də var ki, sağlığında insanların rəğbətini, sevgisini qazanan, bu dünyaya vidalaşandan sonra isə tarixdə özünə əbədi şərəfli ad qoyan xoşbəxt insanlardan olurlar.

Elə o da öz adını tarixin səhifələrində əbədiləşdirən, xatirələrdə hər zaman hörmətlə anılan, saygı ilə yada salınan unudulmaz şəxsiyyətlərdən oldu.

Çünki böyük Yaradan ona elə böyük ürək bəxş edib, qəlbina elə parlaq bir nur çiləmişdi ki, onunla rastlaşan, ünsiyyətdə olan hər bir kəs ilk növbədə özündə ümid, təsəlli, inam, sakitlik tapar, könülləri xeyirxahlıq şəfəqinin şönləri ilə işıqlanardı.

O, insanları sevdi, heç vaxt heç kimi incitməz, heç kimi naümid qoymaz, heç kimə kömək etməkdən imtina etməzdi...

Ömrünü başdan-başa sənətinə, ailəsinə, xalqına, vətəninə sevgiyə həsr edən böyük oftalmoloq, Azərbaycanın Əməkdar elm xadimi, tibb elm-

ləri doktoru, professor, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının haqqı üz-vü Zərifə Əziz qızı Əliyevadan danışırıq...

Azərbaycan xanımının mənəvi dəyərlərini özündə təcəssüm etdirən Zərifə xanım bir qadın, bir həyat yoldaşı, bir ana, bir həkim, bir alim, bir ictimai xadim olaraq elə sağlığında əfsanəvişməyi bacarıb və yaşadığı bu titulları mərhəmət, şəfqət, humanizm kimi ali hisslərlə bütövləşdirərək əsl insanlıq zirvəsinə yüksəlib. Nə mənsub olduğu tanınmış ziyalı ailəsinin şənşöhrətinin, nə də həyat yoldaşı böyük dövlət xadimi Heydər Əliyev şəxsiyyətinin kölgəsində daldalanmayan Zərifə xanım güclü xarakteri, əzmkarlığı, zəhmətsevərliyi, ağılı, iradəsi və xeyirxahlığı sayəsində sağlığında ikən özünə canlı abidə ucaltmağı bacarıb.

Elə buna görədir ki, Zərifə xanım Əliyevanın müqəddəs xatirəsi doğma xalqının qəlbində əbədi yaşayır və hər zaman böyük hörmətlə, ehtiramla anılır...

- Gənc yaşlarımdan mənim həyatım dövlət işi ilə bağlı olubdur. Mən bütün həyatımı buna sərff etmişəm və bu gün də bu yolda çalışıram. Bir yolda mənim həmişə səmərəli, müvəffəqiyyətlə çalışmışam hesab edirəm ki, ailə vəziyyətimin çox böyük rolu olub. Zərifə xanım kimi həyat yoldaşım olduğuna və o, ailəmdə çox yüksək mənəvi mühit yaratdığına görə mən xoşbəxt olmuşam. Həyatımın bütün dövrlərində işlə məşğul olduğuma görə ailə məsələlərinə fikir verməyə vaxtım olmayıb. Bunların hamısı Zərifə xanımın üzəri-nə düşüb və o da bu vəzifəni şərəflə, sədəqətlə, çox böyük məharətlə yerinə yetirib.

Zərifə xanım çox böyük alim olub. Mən hələ onunla həyat quranda o, artıq elm yolunda idi, elmlə məşğul idi. Onun elmi fəaliyyəti məlumdur. O, çox istedadlı, çox xeyirxah, çox sadə insan idi. Mən bu barədə çox danışa bilərəm, ailəmin yaşaması, bu günlərə çatması, övladlarının tərbiyyəsi üçün və həyatında onun əvəzsiz rolu üçün mən bu gün Zərifə xanımın məzarı qarşısında baş əyirəm. On il keçsə də, onu bir dəqiqə belə unutmuram və unutmayacağam. Mənim övladların da bu əhvali-ruhiyyəyə sahib olurlar. Onlar bu əhvali-ruhiyyə ilə tərbiyələniblər, formalaşıblar. Ona görə də bu gün bizim üçün müqəddəs gündür...

... Bu gün xoşbəxt gündür. Çünki bu gün Zərifə xanım kimi böyük bir insan Yer üzünə gəlib, mənim həyatımı xoşbəxt edib, mənə gözəl övladlar bəxş edib. Eyni zamanda qəmli gündür. On il keçsə də, mən bu qəmdən ayrıla bilmirəm.

HEYDƏR ƏLİYEV

- Mənim anamın həyat fəlsəfəsinin köklərini, hər şeydən əvvəl onun uşaqlığında axtarmaq lazımdır. O bizə tez-tez deyirdi ki, uşaqlıq - insan həyatının çox mühüm dövrüdür və heç nə bu dövrü əvəz edə bilməz. Uşaqlıq - insanın ömrü boyu təkrar-təkrar müəyyənləşdirən dünyadır. İnsan xeyirxahlığı, şəfqətin nə olduğunu uşaqlıqda dərk edir. O, çox xoşbəxt uşaq olub, uşaqlıq onun yaddaşında məhəbbət və öz xatirələr mənbəyi kimi qalmışdır.

Mənim anamın ailəsi oxvətli cəmiyyətin ən ziyalı hissəsinə mənsub olub. Uşaqların yanında çox vaxt cəmiyyətin mənəvi həyatının bir çox sahəsini əhatə edən söhbətlər olurdu. Bu ailədə uşaqların tərbiyyəsinə böyük əhəmiyyət verilir və musiqi dərslərindən başqa, onlara öz biliklərini inkişaf etdirmələri də əşlənirdi.

Atamın - Əziz Əliyevin həyatı Zərifə xanım üçün doğma xalqın tarixinin ayrılmaz hissəsi idi. Zərifə xanım həkim etikasına həsr olunmuş kitabın fəsilələrindən birini belə adlandırdı: "Fədakarlara günəş kimi ehtiyacımız var". Bu fikrə müəyyənləşir, onun rus mənəviyyətinə münasibətlə bağlıdır. Bütün həyatı boyu o, Çexov və Raxmaninova dərin hörmət bəsləyib. Əgər Çexov ona həkim kimi, insan kimi cəmiyyətin problemlərini başa düşməkdə yana idisə, Raxmaninovun musiqisi ona daxili sakitlik verirdi, onu tələşdən, qərsizliqdən azad edirdi, onun daxili harmoniyasını qaytarırdı.

Ailədə mənim nəmənim, Leyla xanımın təsiri güclü olub. Zərifə xanım ondan çox şey öyrənmişdi. O hər şeyi bacarırdı: əla əşpaz kimi xörək hazırlayırdı, elmi işlə məşğul olurdu; qəlblərə təsir edən oxumağı vardı; zərif və sadə olmağı bacarırdı...

Tələ Zərifə xanıma elə bir insan qismət etmişdi ki, onunla tanışlığın nəticəsində Zərifə xanımın bütün həyatı

deyişmişdi. Onlar - siyasi hakimiyyət-dəkələrin gözündən düşmüş keçmiş dövlət xadiminin qızı və dövlət təhlükəsizlik orqanlarının gələcək vəd edən gənc əməkdaşı bir yerdə olmaq üçün hansı sınaqlardan keçməmişdilər! Bu, onların "şəxsi sirri"dir.

Bizimlə keçirdiyi son günlərdə Zərifə xanım bildirdi ki, ömrü sona çatır, özü də, bütün həkimlər də tam açıq danışdırlar, üstüörtülü danışılardan uzaq idilər. Onun ürəyi elə işıqlı qalırdı. Ölüm fikri onu qorxutmuşdu. Onu narahat edən, onsuz qalacaq adamlar idi. Gücdən, qüvvədən düşmüşdü. Bütün ömrü boyu olduğu kimi, sessiz bir məğrurluqla öriyirdi. Ölümü də ona həyatı kimi dərin hörmət gətirdi. O, çox gözəl başa düşürdü ki, əbədiyyət qarşısında hər şey kiçikdir, müvəqqətidir, qalan ancaq yaxşıdır. Onu sakitləşdirən məhz bu idi.

Mənim anam əsl alim idi. O, tibbin bütün incikliklərini öyrənməyə səy göstərirdi. Bunlara bərabər mənimlə, Sevilə məşğul olmağa, bizi Azərbaycanın layiqli vətəndaşları kimi tərbiyə etməyə, böyütməyə vaxt tapırdı. O, həmişə mənim qəlbimdədir.

İLHAM ƏLİYEV

- Mənim anam şərqşünas alim idi. Lakin o, həkim olmaq istəyirdi. Orta məktəbi qurtarıqdan sonra sənədlərini Tibb İnstitutuna vermişdi. Amma hansı səbəbə görəsə valideynləri onun əleyhinə olublar və anamı fikrindən dəşindiriblər. Sonralar o, filoloq oldu. Məhz anamın baş tutmayan bu arzusu mənim seçimimi müəyyənləşdirdi. Habelə gələcək peşəmi seçməkdə mənə o vaxt İlhamın anası da - oftalmoloq həkim Zərifə xanım da böyük təsir göstərdi. Təəssüf ki, mənim Zərifə xanım- la ünsiyyətim qısa oldu. Biz 1983-cü ildə tanış olduq, 1985-ci ildə Zərifə Əliyevə həyatdan getdi. Bu istedadlı və gözəl qadınla bağlı xatirələr hələ də mənim qəlbimdə yaşayır.

MEHRİBAN ƏLİYEVƏ

- Anam uşaqlara, ailəyə çox bağlı idi. Bu onun üçün həmişə birinci yerdə dururdu. Atam bildirdi ki, anamın böyük elmi potensialı, qabiliyyəti var. Buna görə də, onun irəli getməsinə çalışırdı. Yadımdadır, gecə biz hamımız yatandan sonra anam öz elmi işini, məqalələrini, monoqrafiyalarını yazmaq üçün oturardı.

Biz Moskvaya gedəndə o, həmişə həmkarları ilə - oftalmoloqlarla görüşürdü. O, təbrik nitqlərinə meyilli deyildi, məşurlaşmaq, başqalarından seçilmək arzusu yox idi. Nail olduğu hər şey gərgin elmi axtarışların və böyük zəhmətin nəticəsidir. Onun imkanlarını bilən atam icazə verə bilməzdi ki, bu potensialı gerçəkləşməmiş, istifadəsiz qalsın. Siz fikir ayrılıqları, mübahisələr haqqında bilmək istəyirsiniz. Onların mübahisələri məhz bundan ötrü idi: atam deyirdi ki, dayanmaq olmaz, tədqiqatları davam etdirmək lazımdır. O, anamı həmişə buna ruhlandırırdı.

SEVİL ƏLİYEVƏ

- Onun ailə üzvlərinə - Sevilə, İlham, nəvələrinə qarşı çox həssas, sən də-rəcə inco münasibəti var idi. Xostaliyinin şiddətləndiyi o ağır günlər kino lent-i kimi gözümün qabağında keçir. Hamını sakitləşdirirdi: "Mən yaxşıyam özümü lap yaxşı hiss edirəm, narahat olmayın. İlham, Sevil, Mahmud qədim, işi-nizlə məşğul olun, işinizdən gəlməyin. Mənə görə ürəyinizi sıxmayın..."

Yaxınları, qohumları baş çəkməyə gələndə onları sağlam olduğuna inan-dırmağa çalışırdı, yatağından qalxır, otururdu. Bir həkim kimi, mən bilirəm ki bu, onun üçün nə demək idi. Heç vaxt yadımdan çıxmaz... bacımın zəif, sakit, amma əvvəlki mərhəbətini itirməmiş səslə dediyi son sözləri indi-yə qədr qulaqlarımdadır...

O, günü-gündən göz qabağında şam kimi, sakit ulduz kimi öriyirdi. Mənim bacım Zərifə sönürdü. O, yadda dünyaya gəlmişdi və doğum gününə bir az qalmış sonsuz dərəcədə çox sevdiyi insanlardan ayrılaraq gözlerini əbədi olaraq yumdu...

Hamımız hiss edirdik ki, dünyada onun üçün ayrılmış vaxt başa çatmaq üz-ründür, o, son günlərini, saatlarını yaşayırdı. Yadda dünyaya gəlmiş bacım sevdiyi çiçəklərin əhatəsində idi... Mənə elə gəlir ki, o özü də bu dünyaya haradansa, güllərlə, nərgizlərin ötri ilə dolu, son dərəcə gözəl və təsvirə sığış-mayan bir aləmdən gəlmişdi... Və o yaz günü - 15 aprel 1985-ci ildə bacım, Azərbaycan güllərinin əhatəsində Moskva qəbiristanlığında obədi olaraq həmin güllər və çiçəklər səltnətinə geri döndü...

CƏMİL ƏLİYEV, akademik

- Biz Tamara ilə həm Bakıda, həm də Moskvada qonaqsevər Əliyevlər ailə-sində olmuşuq. Biz xüsusilə Zərifə Əzizovna ilə sıx ünsiyyətdə olmuşuq. Həmişə söhbət etməyə bir mövzu tap-ırdıq. Əsasən, o bizə zəng edirdi, biz özümüzlə yadda salmağı artıq sayırdıq, utanırdıq. Artıq Zərifə Əzizovna həyat-da yoxdur...

Biz Əliyevlərdə, Zərifə xanım həyatdan getməmişdən az müddət əvvəl olmuşduq. Heydər Əliyevçi masa arxa-sında onun şərafinə tost dedim. Heydər Əliyevçi həmişə həyat yoldaşı haqqın-da hərəzlə, lakin qısa danışdı, hisslərini saxlaya bildirdi. Görünür, on ha-yat yoldaşı haqqında başqaların dan-ısmasına daha çox gəlirdi. Burada isə birdən özü, Zərifə Əzizovna haqqında, onların həyatı haqqında müfəssəl dan-ışmağa başladı... Heydər Əlirza oğlu-nun məhəbbətdən danışmasına baxma-yaraq, mən onun sözlərində nə isə bir kədər hiss etdim. Nitqinin tonu da mə-nə nə isə qeyri-adi görünürdü; bu vida nitqinə oxşayırdı, baxmayaraq ki, o, Zərifə Əzizovnanın səhəti haqqında ağzından birçö kəlmə də söz qaçırma-mışdı. Sonra Zərifə xanım ona cavab olaraq xoş sözlər söylədi və göz yaşla-rını saxlaya bilmədi...

Sonra biz Tamara ilə həmin gecəni yada salanda başa düşdük ki, o vaxt iki-miz də nəyinsə yaxınlaşdığımız hiss et-mişik. İkimiz də bu yaxınlaşan şeyin Zərifə Əzizovna ilə bağlı olduğunu hiss etmişdik. Ancaq o, bizə tez-tez zəng edirdi və danışdığı qeyri-adi heç nə yox idi. İki ay belə keçdi. Axırncı dəfə o, bizə ölümündən bir həftə əvvəl zəng etmişdi, adətə üzrə mərhəbətliklə dan-ışadı. Və birdən - elə bir zərbə aldıq!

Zərifə xanımla vida mərasimində mən ilk dəfə Heydər Əlirza oğlunun gözünü yaşlı gördüm. Mən onu güclü, igid, dözümlü insan kimi tanıyırdım. Burada isə... Biz ona yaxınlaşanda ta-mam ilə başqa şey gördük - elə bil o, atılmış böyük uşaq idi... Bu mənzərə adamın ürəyini sıxırdı. O ayağa qalxdı, bizi öpdü və dedi: "Siz təsəvvür edə bilməzsiniz ki, o, sizi necə sevirdi. Öz uşaqları kimi..."

Zərifə xanımın həyatdan getməsi-nin bir ilini qeyd edəndə biz qəbir üstü-nə getdik. Heydər Əlirza oğlu mənədən,

onun qəbrinin üstündə oxumağı xahiş etdi. Mən Zərifə xanımın çox sevdiyi, Üzeyir bəy Hacıbəylinin "Sənsiz"ini astadan oxudum. Beləliklə biz onunla bir daha vidalaşdıq (Sonralar Heydər Əlirza oğlu onun nəşini Azərbaycana gətirdi, burada dəfn olardı).

Nikolay Dobronravovun sözlərinə yazdığım "Elegiya" adlı mahnımı mən Zərifə Əzizovnaya həsr etmişəm. Ya-dımdadır, mən bu mahnımı ilk dəfə televiziya-da ifa edəndə Heydər Əlirza oğlu mənə zəng etdi: "Sən necə mah-nı oxudun! Mən bu mahnını eşidəndə ağladım!" - "Mən bu mahnını Zərifə Əzizovnanın vafatından təsirlənərək yazmışam..."

MÜSLÜM MAQOMAYEV, SSRİ Xalq artisti

- Zərifə Əziz qızı Əliyevə haqqında keçmiş zamanda danışmaq, yazmaq, hətta düşünmək belə olduqca ağırdır. Axı bu yaxınlara kimi biz onu tribuna-da nitq kimi görür, qeyri-rəsmi şərait-də işgüzar, məişət söhbətləri edir, inco-sənətdən danışırıq.

Zərifə xanım hər şeydən əvvəl gör-kəmli alim-oftalmoloqdur. Təkcə oftalmoloqumu?! O eyni zamanda böyük filoso-f, gözəl pedaqoq və nətiq idi. Onun elmdə məqsədyönlü fəaliyyəti indi də insan vələh edir. Axı onun elmi fəaliyyə-tinin əsas istiqamətini görmə orqanı-nın peşə patologiyası müəyyənləşdirir-di. Bu problemin həllinə cəhdlər girişə bilmirdi. Çünki elmin bu sahəsi oldu-qa ağırdır və onun araşdırılması təkcə dərin oftalmoloji savad yox, həm də fundamental təcrübə bilgilər tələb edir. Üstəlik, yüksək tətqiqatçılıq bacarığı da vacibdir. Məhz bütün bu keyfiyyətlər Zərifə xanım Əliyevaya xas idi.

Həyat yoldaşı, iki uşaq anası, sonra-dan nəne olan Zərifə xanım özünü el-mi, pedaqoji, ictimai həyatdan kənarında təsəvvür etməzdi. Görmə orqanına müxtəlif zərərli amillərin təsirinə araş-dırmaq məqsədilə respublikanın isteh-sal sahələrində (yod və şin zavodları-nın sexlərində, digər sənaye müəssisə-lərində) elmi tədqiqatlar aparmaq üçün çox vaxt sərf etmək lazım gəlirdi.

...1976-cı ildə Helmqolts adına İnstitutun İxtisaslaşmış Elmi Şurasında onun tibb elmləri doktoru alimlik dərəcəsi adı almaq üçün etdiyi dissertasi-ya müdafiəsini indi də məmnuniyyətlə xatırlayıram.

Zərifə xanım peşə patologiyası sa-həsində görkəmli oftalmoloq, geniş profilili mütəxəssis həkim olmağa yanaşdı, həm də gözəl pedaqoq idi. Azər-baycanın Həkimləri Təkmilləşdirmə İnstitutunun Göz xəstəlikləri kafedra-sında oxuduğu müəhazirələr bunu bir daha sübut edir.

...Mən xoşbəxtəm ki, uzun müddət Zərifə Əziz qızı ilə işgüzar, habelə ailə-vi dostluq şəraitində görüşmək səadəti mənə nisib olub. Mənim mərhum orim İvan İvanoviç Şerbatov Əliyevlər ailəsi ilə mənəndən qabaq tanış olmuşdu. İlk dəfə ondan Zərifə xanımın, Heydər Əliyevin, övladları - İlham və Sevilin haqqında söməmi sözlər eşitmişəm.

Zərifə xanımla bu cür işgüzar, bir az da cəsarətlə deyə bilərəm ki, dostluq münasibətləri haqqında onun vaxtsız ölümündən sonra fikirləşmək doğrudan da ağırdır. Mənim qəlbimdə Zərifə xanım gözəl alim və insan kimi həmişəlik qalacaq.

K.V. TRUTNEVA,
Helmqolts adına Moskva Elmi-Tədqiqat Göz Xəstəlikləri İnstitutunun direktoru

Xaritelərdə yaşayan Zərifə xanım

1948-ci ili xatırlayıram. Gənc həkim bu kafedrada ilk ixtisas kursunu keçir, göz həkimi diplomu alır, sonradan uzun illər ardıcıl olaraq Azərbaycan Həkimləri Təkmilləşdirmə İnstitutunun Göz xəstəlikləri kafedrasında dosent, professor və kafedra müdiri vəzifələrini tutur, daim bizim kafedra ilə sıx yaradıcılıq əməkdaşlığı saxlayır, Azərbaycan üçün oftalmologiya mütəxəssisləri hazırlayır. Bu illər ərzində o, gözəl diaqnostik, klinik və cərrah-oftalmoloq kimi təşəkkül tapır, əsl pedaqoq istedadı üzə çıxır.

Cazibəli şifahi nitq mədəniyyətinə malik olan Zərifə xanım həkim-oftalmoloqlar üçün Azərbaycan və rus dillərində müxtəlif ixtisaslar üzrə yüksək elmi səviyyədə mühazirələr oxuyur. Heyrətləndirici bir faktı misal çəkmək istəyirəm. Belə ki, Zərifə xanımın rus dilində həm şifahi danışığı, həm də elmi kürsülərdən yüksələn çıxışları dəqiq və aydın tələffüzü ilə diqqəti cəlb edirdi. O, tribunada özünəməxsus danışmaq üslubu ilə fərqlənir, möhkəm yaddaşına güvənərək bir qayda olaraq yazılı mətnə baxmadan əhatə etdiyi mövzunu rəngli slaydlar və cədvəllərlə əsaslandırma bilirdi.

Mən dəfələrlə professor Z.Ə.Əliyevanın bir neçə həkimlə birlikdə xəstələri müayinə etməsinin şahidi olmuşam. Zərifə xanım xəstəyə təcili diaqnoz qoymağa, necə deyirlər, "ilk baxışdan diaqnoz qoymağa" tələsmirdi. Bir növ xəstənin daxili aləmini öyrənməyə çalışırdı. Bu həkim xəstənin yaşayış tərzini, vərdişlərini, şikayətini və xəstəliyin baş vermə səbəblərini aydınlaşdırmağa səm göstərirdi. Onun fikrinə, yalnız belə olduqca obyektiv klinik müayinə əsasında düzgün müalicə təyin etmək mümkündür.

Həkimləri təkmilləşdirmə kurslarının müdavimləri əbəs yerə demirdilər ki, professor Z. Ə. Əliyevanın həkimlik mədəniyyəti olduqca universaldır. Professor təkcə dərmanlarla və cərrahiyyə alətlərinə üstünlük vermir, sözlə müalicə etməyə çalışır, xəstəni ümidlişliyə qapılmağa qoymurdu...

N.B.ŞULPINA,
professor, Mərkəzi Həkimləri Təkmilləşdirmə İnstitutunun kafedra müdiri, Əməkdar elm xadimi

Zərifə Əziz qızı Əliyeva ömrünün son günlərində mənim yaddaşında möhkəm həyatda olduğu kimi qeyri-adi insan olaraq qalacaq. Zərifə xanım, hər şeydən əvvəl, həyat sevgisi və marağ dairəsinin böyüklüyü ilə fərqlənirdi: o, həkim-oftalmoloq sənətinin vürğünü idi, elmi tədqiqatlar çox vaxt sərf edirdi, o, oftalmologiyada yeni, çox çətin və az öyrənilən bir sahəni araşdırmış, bu tipki xəstəliklərin profilaktikasına və müalicəsinə böyük töhfə vermişdi. Zərifə Əziz qızı həyatda olduğu kimi, elmdə də özünü tapdığını seçməmiş, elmin az öyrənilən, lakin inkişaf günün tələbi olan sahələrini araşdırmışdır.

Zərifə xanımın xeyirxahlığı, onunla görüşmək səadəti kimi nəsihət olubsa, hamıya yaxşı molumdur. Mən isə onu qeyd etməyi özümdə bərc bilirəm ki, həyatda rastlaşdığım insanlar arasında onun qədər təmasda olduğu hər kəsə, hər şeyə qeyri-adi diqqət və xeyirxahlıq göstərən ikinci bir insanla rast gəlməmişəm. O, elə bir insan idi ki, həmişə xeyirxah olmağa çalışırdı.

Zərifə Əziz qızının sadəliyi də təkrarlanmazdır. Akademik, Əməkdar elm xadimi, professor, müxtəlif mükafatlar laureatı olmasına baxmayaraq, istənilən adam ona üz tutabilirdi və ciddi məşğul olsa belə, Zərifə xanım istənilən adama kömək əlini uzadırdı. O, Azərbaycan Sülhü Müdafiə Komitəsinin sədr müavini, "Bilik" Cəmiyyətinin İdarə Heyətinin üzvü kimi böyük ictimai işi aparırdı.

Əziz və unudulmaz Zərifə xanımın ünsiyyətdə olarkən biz müxtəlif məsələlərə, həm ixtisasımızla, həm də adi həyatla bağlı məsələlərə toxunurdun və o, hər şeyə ürək yanğısı ilə marağ göstərirdi. O, ailədə qeyri-adi həyat yoldaşı, qayğıkeş ana, sevimli nənə idi, həmişə onun sevgisi, xeyirxahlığı, qayğıkeşliyi hiss olunurdu. Üstəlik, hər şeyə onun vaxtı çatırdı.

...Ölüm qeyri-adi bir insanı olimizdən aldı. Bir dost kimi bu mənim üçün çox ağır itki idi. Bir daha belə bir insanla həyatda rast gələcəyimi artıq inan-

mıram. Bir insan kimi Zərifə xanım haqqında xatirələri qələmə alarkən başa düşdüm ki, öləri olaraq onun elmi fəaliyyəti ilə kifayətlənmək mümkün deyil. Həm insan, həm də alim kimi Zərifə xanımın ömrünün hər iki tərəfini əhəngdarlıq, uyurluq təşkil edirdi. O, hər şeydə istedadlı idi.

V.V.ŞMELYEVA,
Mərkəzi Həkimləri Təkmilləşdirmə İnstitutunun Oftalmologiya kafedrasının professoru, akademik Filatov adına mükafatın laureatı

Rəhmətlik atam - Azərbaycan Tibb İnstitutunun hospital cərrahiyyəsi kafedrasının müdiri və Azərbaycan Elmlər Akademiyasının prezidenti Mir Əsədulla Mir Ələsgər oğlu Mirqasımovla respublikanın səhiyyə naziri Əziz Məmmədovun oğlu Əliyevi qədimi və uzun dostluq münasibətləri birleştirdiyini yaxşı bildiyimdən Əliyevanın ailəsinə əvvəldən də həmişə dərin hörmət və rəğbətə yanaşmışdım. Biz ailəlikcə Zərifə xanıma sidiq-ürəkəndir, hərərətli bir münasibət bəsləyirdik. Ancaq işgüzar və məsləhət xarakterli əlaqələrimiz artıb genişləndikcə, mənim ona hörmətim get-gedə artır, ona görə qürur hissi duyur, onunla fəxr edirdim. Onun özünə, başqalarına, xidməti vəzifəsinə bəslədiyi saf, tərtemiz münasibət, nadir insani məziyyətləri, istənilən mürəkkəb vəziyyətlərdə düzgün nəticələr çıxarmağa, hər hansı informasiyanı ani olaraq təhlil etməyə qadir qeyri-adi dərəcədə iti fəhmi və ağılı, fədakar vətənsəverliyi və bir sıra digər yüksək keyfiyyətləri hamını valeh edirdi. Biz - Zərifə xanımı yaxından tanıyanlar, yer üzündə belə gözəl insanlarla bizi rastlaşdırmaq üçün tələmizə minnətdar olmalıyıq.

O, insanlara inam, nikbinlik tələp edir, səmimi bir müdrikliklə faydalı məsləhətlər verir, böyük nəzakət və nəvazişlə onları yanlış yoldan çəkindirir, pis fikirlərdən daşındıra bilirdi. O, ağılaqalmaz bir lütfkarlıq və səbrlə həmsöhbətini dinləyərkən, söylənilərin əhəmiyyətsiz tərəflərini nəzakətlə qulaqardına vurur, diqqətini ən əsas və vacib məqamlara cəmləşdirirdi. İşinin həssasından artıq olmasına baxmayaraq, məsələləri ən xırda təfərrüatlarla qədər yadda saxlayır, hadisələrin gedişini düzgün hesablamayı bacarırdı.

Digər nadir və seçilən cəhəti də onu başqalarından fərqləndirirdi. Zərifə xanım hər hansı bir məsələyə bütöv təbiətinə xas olan bütün cəhətlər ilə müdaxilə edirdi. Özünün bütün qabiliyyətlərini, ruhunun dərkolunmaz və daxilən tükənməz ehtiyatlarının hamısını bu işə sərf edirdi. O, həmişə insanlara təmənnasız olaraq kömək göstərməyə hazır idi. Özgələrinin qayğılarını özününkü kimi qəbul eləyə bilirdi və aparıldığı söhbətlər zamanı onun qara, parlaq gözələrinin dərinliklərindən həmsöhbətinin üzünə nur səpəlirdi. Bu, iti zəkanın, ruhləndirici xeyirxahlığın həmsöhbətinə yeni nikbinlik bəxş edən, enerji verən nuru, işığı idi.

Onu xalqımızın fəxri olan görkəmli, məşhur Azərbaycan qadınlarının simvolu hesab edirik. Bu, ən gözəl, ən parlaq və ən böyük insan obrazıdır.

A.M.MİRQASIMOV,
Azərbaycanın Xalq rəssamı

Mən Zərifə xanıma cavan vaxtlarımdan tanış idim. Biz onun rəhmətlik anası ilə 1 nömrəli xəstəxanada müalicə olunurdun və qonşu palatalarda yatırırdıq. Mən tez-tez onun anasına baş çəkirdim, onunla söhbət edirdim. Gözəl qızı Zərifə daim ona qulluq edirdi. Bir dəfə xəstəxanaya gözəl cavan adam gəldi. Zərifənin anası onu təqdim elədi: "Zərifənin əri". Bu, Heydər Əliyev idi.

...Bəzən el arasında deyirlər: "yaxşı adamdır". Bu, kiminsə tək bir adamın fikri deyil, çoxlarının, olsun ki, yüzlərlə, minlərlə adamın bu şəxs haqqındakı fikirlərindən əmələ gələn rəydir.

Zərifə xanım haqqında mən həmişə gənclərdən eşitməmişəm: "O, ana kimi bizim qədimimiz qalır". Yetidilmələrindən biri mənə dedi ki, o, qeyri-adi insandır; o, sadəcə, qeyri-adi insan deyil, o - mələkdir...

MİRVARİD DİLBƏZİ,
Azərbaycanın Xalq şairi

Zərifə xanım həmkarlarının kiçik uğurlarına belə ürəkdən sevinirdi. Bunu mən şəxssən doktorluq dissertasiya-

mı müdafiə edərkən hiss elədim. O, laboratoriyada çay süfrəsi təşkil edirdi. Evdən çay, konfet, şirniyyat gətirirdi. Belə stol arxasında, sərbəst bir şəkildə, görülən işləri yekunlaşdırır və görüləcək işləri planlaşdırırdı.

Zərifə xanım həmkarlarının yaddaşında özəmətli, nəzakətli insan kimi qalıb. O, heç vaxt, heç kimi səhvə, diqqətsizliyə görə məzəmmət etməzdi, bircə kəlmə də acı söz işlətməyi özünə rəva görməzdi. Lakin adamları yaxşı tanıyırdı və kadrları seçməkdə əvəz edilməz idi.

MƏMMƏD SULTANOV,
tibb elmləri doktoru, professor

İnsan sevinci ilə aşib-daşan Bakı Qələbə gününü bayram edirdi. Şəhəri hay-küy, sevinc nidaları başına götürmüşdü. Hamı bəxtiyarlıq içində idi. "Zina, Zina, (uşaqlıqda çağırıldığı ad) - eyyvandan Zərifənin gur və şən səsi eşidildi, - gedək bulvara. Qələbə çaldıq, təsəvvür edirsənmi, biz qələbə çaldıq!" Əl-ələ verib bulvara qaçdıq. Sanki bütün Bakı sahələ yığılmışdı. Bir-birini tanımayan adamlar da qucaqlaşır, bayramlaşır, doğmalarını, özizlərini yada salıb ağlaşırdılar. Biz o vaxtlar çox sevdidiyimiz ağaca çatdıq (o ağac indi də Kukla teatrının yanında). Orada başdan-ayağa qara geyinmiş, ağ saçlarına qara kələğayı bağlamış bir qadın dayanmışdı. Sanki xınlımaqdan ötrü bir əli ilə ağacdən yapışmışdı, o biri əlində yaylıq tutmuşdu. Zərifə, adətən, tanımadığı adamlardan utanardı, ancaq bu dəfə cəsarətlə həmin qadına yaxınlaşdı, onu qucaqlayıb sakit səsə dedi: "Anacan, qara yaylığını başından götür, bu gün bayramdır". Qadın höknürdü. Zərifə onu daha bərk qucaqlayıb sinəsinə sıxdı: "Əriniz?" Qadın hıçqıqını güclə boğub dedi: "Yox, oğlum... Üç oğlum..." O gün biz evə qayıdanda Zərifə yumruqlarını düyüldü deyirdi: "Nifrət eləyirəm müharibəyə, insanların əzab çəkəməsinə dözmə bilirməm". Onu tanıdığım bütün bu vaxt ərzində mən ilk dəfə Zərifənin gözlərini yaşla dolu olduğunu gördüm...

PÜSTƏXANIM ƏZİZBƏYOVA,
akademik

Bilirsiniz, yaxşı həkim olmaq və eyni zamanda yaxşı insan olmaq xüsusi mənə daşıyır. Onu tanıyanlar, ona müdaxilə edən pasiyentlər təsdiq edə bilərlər ki, onun necə böyük ürəyi vardı, o, necə sadə insan idi. Yəqin ki, xəstələrdən çoxu bildirdi ki, o, respublikanın rəhbəri Heydər Əliyevin arvadıdır. Onun özü də bunu hiss etdirmək, nəzərə çarpdırmaq istəmirdi. Bütün xəstələr onu şəxsiyyət kimi sevidilər, ona şəxsiyyət kimi hörmət edirdilər. İnanın, ola bilsin ki, o, dünyanın ən təvəzökar insanı idi...

ZƏHRƏ QULİYEVA,
professor

Zərifə xanım heyrət edilmək dərəcədə ürəyi geniş insan idi. Qətiyyət tərif sevməzdi. Son dərəcə zərif, nəzakətli idi. Mən bir dəfə də olsa görmədim ki, o, kiməsə acıqlana. Ədəbli, güllümsür, ürəyiaçıq, sadə, xoşrəftar idi. Hətta xoşuna gəlməyən adamlarla da ehtiramlı davranırdı. Mənə də belə rəftar etməyi məsləhət görürdü. Kiminsə köməyə ehtiyacı olduğunu ona hiss etdirən kimi, sözlə və işlə ona kömək etməyə tələsərdi. Xahiş edənlərdən heç kimi köməksiz və ümitsiz yola salmazdı, adamlar arasında fərq qoymazdı. O, böyük insan məhəbbətiylə bircə

ZƏHRƏ QULİYEVA,
professor

Zərifə xanım heyrət edilmək dərəcədə ürəyi geniş insan idi. Qətiyyət tərif sevməzdi. Son dərəcə zərif, nəzakətli idi. Mən bir dəfə də olsa görmədim ki, o, kiməsə acıqlana. Ədəbli, güllümsür, ürəyiaçıq, sadə, xoşrəftar idi. Hətta xoşuna gəlməyən adamlarla da ehtiramlı davranırdı. Mənə də belə rəftar etməyi məsləhət görürdü. Kiminsə köməyə ehtiyacı olduğunu ona hiss etdirən kimi, sözlə və işlə ona kömək etməyə tələsərdi. Xahiş edənlərdən heç kimi köməksiz və ümitsiz yola salmazdı, adamlar arasında fərq qoymazdı. O, böyük insan məhəbbətiylə bircə

Zərifə xanım heyrət edilmək dərəcədə ürəyi geniş insan idi. Qətiyyət tərif sevməzdi. Son dərəcə zərif, nəzakətli idi. Mən bir dəfə də olsa görmədim ki, o, kiməsə acıqlana. Ədəbli, güllümsür, ürəyiaçıq, sadə, xoşrəftar idi. Hətta xoşuna gəlməyən adamlarla da ehtiramlı davranırdı. Mənə də belə rəftar etməyi məsləhət görürdü. Kiminsə köməyə ehtiyacı olduğunu ona hiss etdirən kimi, sözlə və işlə ona kömək etməyə tələsərdi. Xahiş edənlərdən heç kimi köməksiz və ümitsiz yola salmazdı, adamlar arasında fərq qoymazdı. O, böyük insan məhəbbətiylə bircə

FƏRHAD MƏMMƏDOV

Zərifə Əziz qızı Əliyeva... Tanrının bu dünyaya göndərdiyi seçilmiş və xoşbəxt insanlardan biri... Nəcib, zərif xüsusiyyətləri bu azərbaycanlı qadın bütün ömrünü insanları sevməyə, onların xoşbəxt, sağlam olması yolunda fədakarlıqla parvanaya çevirməyə həsr etdi. Yaşadığı qısa, lakin şərəfli həyat yolunda humanizm, mərhəmət, səfqət, qayğı daim bələdcisi oldu. Zərifə xanım, sözün əsl mənasında, insanlara nur bəxş etmək kimi müqəddəs missiyasını uğurla icra edərək neçə-neçə zülmət dünyalara işıq bəxş etdi. Xalqın xoşbəxtliyini, tələbələrini razılığını, pasiyentlərinin təşəkkürünü özünün tükənməz sərvəti sandı.

Eləcə də bütün insanların, iş yoldaşlarından tutmuş, alimlərə, mütəxəssislərə və sadə zəhmətkeşlərə qədər hər kəsin xoş sözlərlə, minnətdarlıq hissi ilə xatırladığı sevimli bəndəyə, Azərbaycan tarixinin əfsanəvi şəxsiyyətlərindən birinə çevrildi.

Ruhun şad olsun, böyük insan, Zərifə Əziz qızı Əliyeva! Doğma Azərbaycan xalqın səninlə qürur duyur, fəxr edir, hər zaman minnətdarlıqla anır.

Yasəmin MUSAJEVA,
"Azərbaycan"

doğulmuşdu. Bu məhəbbət ürəyinin genişliyindən, səxavətindən, müdrikliyindən irəli gəlirdi.

ALİMƏ ƏLİYEVA,
M. Mirqasımov adına
Respublika Xəstəxanasının həkimi

İşdə heç kimi hiss eləməzdi ki, yüksək vəzifəli şəxsin arvadı ilə yanaşı işləyir. Orada o, "birinci xanım" yox, hər şeydən əvvəl həkim idi. Hamı kimi işə vaxtında gələrdi, iş gününün axırına kimi işləyirdi. Onun yaxın iş yoldaşları Ümnişə Musabəyova, Zəhra xanım və mən iddik. O, hamı ilə dostcasına rəftar edər, heç kimə yuxarıdan baxmazdı. Bütün ömrü boyu bir dəfə də olsun peşə borcunu ailəyə qurban vermədi və ailənin maraqları naminə işdən əl çəkmədi...

ƏNTİQƏ ƏLƏKBƏROVA,
oftalmoloq-cərrah

Biz Zərifə Əliyeva ilə iyirmi il bir yerdə işləmişik. O, həkimlikdə, elm sahəsində böyük müvəffəqiyyətlərə nail oldu. İlk dəfə biz 1964-cü ildə görüşmüşük. Mən ordinaturnanı qurtarmışdım. Zərifə xanım mənə böyük qayğı göstərirdi. Bir dəfə dedi ki, bu yolu seçən adam həssas, diqqətli və məsuliyyətli olmalıdır. Lap kiçik bir ehtiyatsızlıq xəstəni ömrü boyu ümitsiz qoya bilər. Laboratoriya təcrübələrinə o, özü rəhbərlik edirdi. Texniki personalın, tibb bacılarının olmasına baxmayaraq, sınaq şərtlərini özü yuyurdu. Bəlkə də dünyada belə sadə insan olmayıb...

HƏYAT ƏFƏNDİYEVA,
Oftalmologiya ETİ-nin
Uşaq şöbəsinin həkimi

1973-cü ilin payızı idi. Mənim on doqquz yaşım vardı. Hələ uşaq ikən mən ağır sətəlcəm keçirmiş, çətinliklə sağalmışdım, ancaq onun təsiri sonralar mənim gözlərimdə özünü göstərdi. Azacıq bir gərginlikdən gözlərim qızarırdı, sancı məni incidirdi. Mən özümlə insanları arasında pis hiss edirdim... Mənə Oftalmologiya İnstitutuna müraciət etməyi məsləhət gördülər. Günlərin birində mən ora getdim. Qapıda yaşlı kişi - qarovulcu durmuşdu. Ona öz dərdimi danışdım, vəziyyətimi izah elədim, sonra içəri keçdim. Gördüm ki, bir xanım pilləkənlə asta-asta aşağı düşür. Mənə güllümsədi, sonra ilthabdan qızarmış gözlərimə baxaraq nə baş verdiyi ilə maraqlandı. İş vaxtının qurtarmış olmasına və evə getməyə hazırlaşdırma baxmayaraq, mənimlə birlikdə gəlməyə tələsdi. Gözlərimi diqqətlə müayinə etdi, keçirdiyimi xəstəlikləri soruşdu, sözümlü kəsmədən məni diqqətlə dinlədi. Onun xoş rəftarı, sadəliyi və səfqəti məni mütləssir etmişdi. Haradan olduğumu soruşdu və biləndə ki, Qubadanam, Quba əhalisinə böyük hörmət bəslədiyini dedi. Söhbət zamanı atası Əziz Əliyevi xatırlayaraq kədərli ah çəkdi, səsi titrədi. Yenidən mənim dərdimlə kədərləndi və dərman üçün resept yazdı, təkidlə məsləhət verdi:

Əgər gözlərin səni tənqə götürməsə, əgər ağrıları dözmək mümkün olsa, çalış, dərmandan istifadə etməyəsən. Habelə, məsləhət verdi ki, günd müdafiə eynəyi tax. Və təbessümlə ələvə etdi:

Toya qədər sağal... Həqiqətən, otuz yaşına qədər görmə ilə əlaqədar bütün problemlərim aradan qalxdı. O vaxtdan çox illər keçib, ancaq mən indi də eynəkəməz gözlərim, xırda şifrləri yaxşı ayırd edirəm və həmişə o qayğıkeş insanı və gözəl həkimi minnətdarlıq hissi ilə xatırlayıram...

